

УДК 316.752

*Синякова В. Б.,
к. пед. н.,
асистент кафедри
філології і психології,
Білоцерківський національний
аграрний університет*

ГЕНДЕРНИЙ СТЕРЕОТИП ЯК СПОСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ГЕНДЕРНОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

У статті обґрунтовано актуальність вивчення гендерного стереотипу, як елемента гендерної культури суспільства, проведено теоретичний аналіз історичного становлення гендерного стереотипу, подане авторське визначення поняття “гендерний стереотип” та виділені його загальні ознаки.

***Ключові слова:** гендерний стереотип, гендерна культура, гендерна роль.*

В статье обоснована актуальность изучения гендерного стереотипа, как элемента гендерной культуры общества, проведен теоретический анализ теоретического становления гендерного стереотипа, предложено авторское определение понятия “гендерный стереотип”, выделены его общие признаки.

***Ключевые слова:** гендерный стереотип, гендерная культура, гендерная роль.*

In article justified the relevance of the study of gender stereotypes, gender as an element of a society's culture, the theoretical analysis of the theoretical formation of gender stereotypes, the author's proposed definition of “gender stereotype”, highlight the common features.

***Keywords:** gender stereotype, gender culture, gender role.*

Сучасний етап розвитку суспільства характеризується суттєвими змінами у системі гендерних відносин, внаслідок чого, з одного боку, відкриваються можливості для їх оптимізації, а з іншого – виникає ризик порушень формування гендерної ідентичності у підростаючого покоління.

Інтерес до даної проблематики в наш час є достатньо значним, що пояснюється високим ступенем актуальності теми й існуванням у суспільстві ще досить сильного, стійкого традиційного погляду, як на жінку, так і на чоловіка. Незважаючи на те, що багато сучасних соціальних стандартів, норм й цінностей стають більше гнучкими, сила гендерних установок дотепер є однією з головних їхніх характеристик; суспільство в більшій своїй частині непохитно відтворює стереотипи минулого. У зв'язку з цим діагностика вивчення гендерних стереотипів представляється необхідною і досить актуальною.

Сучасні дослідники (Є. Азарова, Д. Воронцов, Є. Ільїн, О. Кісь, О. Колісник, М. Кошенова, І. Кльоцина, Л. Харченко) сходяться на думці, що найбільш давніми є саме гендерні стереотипи. Це пов'язано з тим, що якими б не були людські суспільства – примітивними чи розвинутими, осілими чи кочовими, класовими чи докласовими – усіх їх об'єднує наявність у соціальній структурі двох найбільших категорій людей – чоловіків і жінок. Відповідно в культурі кожного суспільства є сукупність ідей, ставлень, норм, моделей поведінки, традицій, які передаються від покоління до покоління, ціннісних уявлень про те, якими повинні бути чоловіки та жінки, які соціальні статуси можуть посідати, які соціальні ролі повинні виконувати. Культура кожного суспільства, як і свідомість соціалізованої в ній особистості, містить узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки та жінки, чим вони повинні займатися. Такі узагальнені уявлення щодо спільнот чоловіків та жінок і відображають гендерні стереотипи.

Метою статті є аналіз феномену гендерного стереотипу як способу репрезентації гендерної культури суспільства та виокремлення його основних ознак.

Проведений теоретичний аналіз дозволив констатувати, що гендерну стереотипізацію можна простежити вже у найдавніших філософських, психологічних і культурологічних текстах. Так, видатний грецький філософ Платон заявляв, що жінка має безліч недоліків і є засобом задоволення чоловічого щастя на землі. В діалозі “Тімей” він твердив, що душі боягузів і недостойних чоловіків після смерті

переселяються в жінок [5, с. 251]. Аналогічну точку зору висловлював у своїй праці “Політика” Аристотель, зображуючи жінку як слабке і недосконале створіння, яке в силу свого недостатнього розвитку повинне підкорятися чоловікові [1, с. 34]. Лише в епоху Відродження відбулися деякі зміни: представниць жіночої статі почали навчати не лише рукоділлю, але й грамоті, літературі, мистецтву, музиці, іноземним мовам. Однак освіта, як і раніше, спрямовувалася на виховання берегині домашнього вогнища.

Зокрема, видатний представник просвітництва Ж.-Ж. Руссо стверджував, що у чоловіків і жінок різні чесноти: жінці слід бути сором’язливою, хитрою, кокетливою, чоловіку – відвертим, прямим, добросовісним. А Дж. Локк, розглядаючи питання виховання леді, робив акцент на оволодінні нею світськими талантами – танцями, співом, мистецтвом.

Суттєво змінилося становище жінок, починаючи з 50-х років ХХ ст. Так у працях А. Макаренка та В. Сухомлинського основний наголос робиться на необхідності статевого виховання хлопців і дівчат на основі гармонії та взаємоповаги. Такі ідеї відображаються у сфері виробничих відносин – відбувається поступове руйнування традиційної системи гендерного розподілу праці, послаблення дихотомізації та поляризації чоловічих і жіночих соціально-виробничих функцій, ролей, занять діяльності. А вже у 1999 р. в Україні було 1507 жінок, які мали науковий ступінь. Із них здобули вчені звання: академіка – 88 жінок, члена-кореспондента – 42, професора – 620, доцента – 301, наукового співробітника – 406 [6, с. 39].

Слід підкреслити, що утвердження ідей рівності породило, починаючи із середини 50-х років ХХ ст., й активне вивчення гендерних стереотипів. У цей період американськими соціологами Дж. МакКі та Р. Шерріфсом було визначено типово чоловічий і типово жіночий образи. На їхню думку, типово чоловічий образ – це сукупність рис, пов’язана із соціально необмеженою поведінкою, компетентністю, раціональними здібностями, результативністю й активністю; жіночий образ характеризується комунікативними та соціальними навичками. Одним із досить помітних кроскультурних досліджень представників різних статей можна вважати монографію Д. Бест та Дж. Вільямса “Вимірювання статевих стереотипів. Міжнаціональне дослідження”. На думку дослідників, разюча кроскультурна подібність гендерних стереотипів свідчить не про біологічну детермінованість відмінностей між чоловіками та жінками, а про соціально обумовлений розподіл

праці між статями, який виник у давні часи, урізноманітнювався в ході історичного розвитку, але більшою чи меншою мірою завжди зберігав за жінками відповідальність за виконання внутрішньосімейних видів праці, а за чоловіками – позасімейні види діяльності [2, с. 43].

Активне вивчення питань гендеру, починаючи із 90-х років ХХ ст. зумовило те, що вчені прийшли до більш глибокого його розуміння, а саме до ролі гендерних стереотипів поведінки у процесі виховання. Так, проблемі гендерних стереотипів у сучасній школі, сім'ї, правовим нормам гендерної рівності присвячені праці таких вітчизняних учених, як В. Агеєвої, С. Вихор, О. Вілкової, Ю. Галустьян, Т. Говорун, Т. Голованової, О. Кікінежді, Д. Логвінової, Л. Мандрик, Т. Мельник, Л. Міщик, С. Оксамитної, М. Пірен, В. Слінчук, Н. Слюсаренко, Л. Харченкота ін.

Зокрема, С. Оксамитна визначає гендерний стереотип як узагальнені уявлення про те, якими є чоловіки й жінки та якою діяльністю вони повинні займатися. При цьому, на думку дослідниці, гендерні стереотипи містять два компоненти, які тісно пов'язані між собою. Насамперед, вони проявляються “як *гендернорольові стереотипи*, що стосуються прийнятності різноманітних ролей і видів діяльності для чоловіків і жінок, а також як *стереотипи гендерних рис*, тобто психологічних та поведінкових характеристик, притаманних чоловікам і жінкам”. А. Меренков визначає гендерний стереотип, як “стійку установку сприйняття, цілепокладання, а також поведінки людини, яка залежить від прийнятих у даній *культурі* норм і правил життєдіяльності представників певної статі” [4, с. 161]. В. Хор'яков стверджує, що гендерні стереотипи – це еталони поведінки чоловіків і жінок, які вони наслідують (свідомо або несвідомо) і на основі яких моделюють тип власних моральних взаємин, характерний для культури суспільства, в якому вони проживають [7, с. 9].

Враховуючи означені вище положення, можна констатувати, що поняття “гендерні стереотипи” включає в себе: 1) якості та характеристики, за допомогою яких зазвичай описують чоловіків і жінок; 2) нормативні зразки поведінки, які традиційно приписуються особам чоловічої або жіночої статі; 3) відображення узагальнених думок, суджень, уявлень людей про те, чим же відрізняються один від одного чоловік та жінка. Узагальнюючи окреслені характеристики гендерних стереотипів, а також їхні сутнісні ознаки, ми, виходячи із суті наших завдань, вважаємо найбільш прийнятним визначення цього поняття

таке: гендерний стереотип – це відносно стійкі, нормативні уявлення індивіда про себе та навколишніх як представників певної статі, про риси та якості, якими повинні володіти представники певної статі, та про нормативні зразки поведінки у процесі міжстатевої взаємодії.

Аналіз дослідження у галузі соціального стереотипу дозволив виокремити його загальні ознаки, які достовірні щодо гендерних стереотипів. Зокрема:

1) гендерні стереотипи засвоюються у ранньому віці та використовуються дітьми задовго до виникнення уявлень про ті групи, до яких вони належать;

2) суспільство з легкістю виявляє готовність характеризувати категорії гендерними недиференційованими та упередженими ознаками і така категоризація залишається незмінною впродовж тривалого часу;

3) зміна гендерних стереотипів – довготривалий процес, що відбувається під впливом соціальних, політичних, економічних факторів;

4) гендерні стереотипи яскраво проявляються і навіть переходять у ворожість, коли виникає соціальна напруженість між різностатевими групами.

В окремих дослідженнях відзначено, що гендерні стереотипи як вид соціокультурних стереотипів, який визначає поведінку представників різних статей, виконують низку функцій. Підтримка ідентифікації особистості та групи – регулятивна функція; передача досвіду щодо взаємодії представників різних гендерів від покоління до покоління – трансляційна функція; засвоєння та збереження знань, досвіду, норм, цінностей щодо представників власного й іншого гендеру, включення особистості до системи соціальних зв'язків і відносин, які так чи інакше детермінуються прийнятим у суспільстві гендерним розподілом – соціалізуюча функція. Гендерний стереотип також сприяє утворенню ієрархічної структури суспільних відносин, тобто виконує стратифікуючу функцію; він регулює процес передачі та обміну інформацією між представниками різних гендерів і соціальною системою загалом – комунікативна функція.

Таким чином, наявність гендерних стереотипів сприяє створенню саме такої соціальної системи, носії якої взаємодіють з усім тим, що забезпечує їх (носіїв) відтворення; в гендерному стереотипі фіксується минуле, спрямоване у майбутнє, оскільки він готує соціального суб'єкта до тих умов життя, які були визначальними для буття пращурів;

гендерні стереотипи забезпечують соціальне відтворення гендерної свідомості на рівні індивідів, яка підтримує засновану за ознакою статі соціальну структуру.

Слід зазначити, що поява гендерних стереотипів зумовлена тим, що модель гендерних відносин історично склалася таким чином, що статеві відмінності переважали над індивідуальними, якісними відмінностям особистості чоловіка та жінки. Сформовані “статеві стандарти” фіксуються у вигляді моральних гендерних стереотипів, що переходять у самосвідомість, не піддаючись критичному аналізу. Моральні гендерні стереотипи відображають уявлення про поведінку, норми, якими люди повинні керуватися в повсякденній практиці (які різняться залежно від статі). Розглядаючи поняття “гендерний стереотип” можна констатувати, що гендер визначає індивідуальні можливості в освіті, професійній діяльності, доступі до влади, сексуальній і сімейній ролях, обумовлюючи соціальні статуси. А оскільки соціальні статуси діють у рамках культурного простору, то це означає, що “гендеру відповідає гендерна культура” [3, с. 21]. Гендерна культура створює соціально обумовлені уявлення про специфіку жіночого та чоловічого. Це є основою для розподілу соціальних ролей та функцій між чоловіками та жінками, співвідношення їх соціальних статусів. Таким чином, “чоловіче” та “жіноче” – це сформовані гендерною культурою риси поведінки, які й відображені у гендерних стереотипах.

Підсумовуючи вищезазначене, можна припустити, що гендерні ролі та гендерні стереотипи в гендерній культурі існують у єдності та протилежності, оскільки, з одного боку, гендерні стереотипи закріплюються в гендерних ролях, а з іншого боку, оскільки гендерні стереотипи склалися в результаті узагальнення людського досвіду, за своїм змістом вони більш консервативні, ніж гендерні ролі. Водночас у будь-якому суспільстві рано чи пізно виникає необхідність перегляду, зміни традиційних стереотипів, оскільки повністю відмовитися від них неможливо. Саме тому зміна, перегляд традиційних гендерних стереотипів повинні супроводжуватися, як це не парадоксально звучить, створенням нових стереотипів, що будуть відповідати соціальному запиту суспільства. Враховуючи означене, гендерна соціалізація в сім’ї та школі, забезпечуючи успішне засвоєння дитиною гендерних ролей, повинна враховувати запити сучасного суспільства, яке вимагає зміни гендерних стереотипів у егалітарному напрямі. У такому випадку в процесі гендерної соціалізації на основі егалітарних гендерних

стереотипів буде відбуватися засвоєння гендерних ролей і, як результат, буде відтворюватися та розвиватися гендерна культура особистості. При цьому конструювання і пропагування на всіх рівнях соціалізації особистості – від виховання в сім'ї до ідеології держави в соціумі ідеології рівноправ'я статей, їх взаємозамінності, гендерної чуйності та толерантності сприятиме поширенню егалітарної моделі гендерної поведінки.

Література:

1. *Аристотель*. Политика / Аристотель // Сочинения : в 4 т. / пер. с древнегреч. ; общ. ред. А. И. Доватур. – М. : Мысль, 1983.

Т. 4. – 1983. – С. 38–57.

2. *Воронина О. А.* Теория и методология гендерных исследований : курс лекций / О. А. Воронина. – М. : МЦГИ-МВШСЭН-МФФ, 2001. – 416 с.

3. *Здравомыслова Е. А.* Социология гендерных отношений и гендерный подход в социологии / Е. А. Здравомыслова, А. А. Темкина // Социологические исследования. – 2000. – № 11. – С. 15–24.

4. *Меренков А. В.* Социология стереотипов / А. В. Меренков. – Екатеринбург : УрГУ, 2001. – 290 с.

5. *Платон*. Держава / Платон ; пер. з давньогр. Д. Коваль. – К. : Основи, 2000. – 355 с.

6. Україна. П'ять років після Пекіну. Звіт про виконання в Україні положень Пекінської декларації та Платформи дій, схвалених Четвертою Всесвіт. конф. із становища жінок (1995–2000). – К. : ЛОГОС, 2001. – 111 с.

7. *Хор'яков В. А.* Педагогічні умови гендерного виховання студентів у вищих педагогічних навчальних закладах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 “Теорія і методика виховання” / В. А. Хор'яков. – Луганськ, 2010. – 20 с.